

Istorioen gizatasuna euskal literaturan: adibide bat

BARANDIARAN, Asier
Nafarroako Unibertsitateko Irakaslea

Sarrera data: 2011-03-11

Onartze data: 2011-06-24

Istorioek geure nortasuna moldatzen dute modu batez edo bestez eta literatura lanek balio batzuk transmititzen dizkigute, nahi eta nahi ez. Langintza horretan badago, kritika korronte berri baten arabera, erantzukizun etiko bat. Esate baterako, gatazka bezalako gaien aurrean, postmodernoan izan edo ez izan, jarrera etiko bat bilatzea eskatzerik bada. Lan honetan euskal gatazka Nafarroako euskal narraziogintzan nola izan den jorratua aztertzen saiatu naiz egile bakoitzaren lanetan diren estrategia eta baliabideei erreparatuz. Idazle nafarra izateak ondorio batzuk dakartza jokabide narratibo batzuetan eta haiek esplizitu egitea bilatzen du azterketa honek.

Hitz-gakoak: euskal gatazka, urrutiramendu, etika, erdigune, periferia, iraultza.

Las historias moldean nuestra personalidad de una manera o de otra. De igual manera los trabajos literarios nos transmiten unos valores. Según una corriente de crítica, en esa labor habría una responsabilidad ética. Por ejemplo, en temas como el conflicto, sea postmoderno ó no, sería de recibo exigir una actitud ética. En este trabajo me he esforzado en estudiar como ha sido tratado el conflicto vasco por los autores navarros de narrativa en euskera. Para ello he investigado las diferentes estrategias que han utilizado los diferentes autores. El ser navarro trae algunas consecuencias en algunas actitudes narrativas, y hacerlas estas explícitas es el objetivo de este trabajo.

Palabras clave: conflicto vasco, alejamiento, ética, centro, periferia, revolución.

Les histoires modèlent notre personnalité d'une façon ou d'une autre. De la même façon les travaux littéraires nous transmettent certaines valeurs. Selon un courant de la critique littéraire, il y aurait dans ce travail une responsabilité éthique. Par exemple, dans des domaines comme le conflit, qu'il soit postmoderne ou pas, il serait légitime d'exiger une attitude éthique. Dans ce travail je me suis attaché à étudier comment a été traité le conflit basque par les auteurs navarrais écrivant en basque. J'ai pour cela fait des recherches sur les diverses stratégies utilisées par les différents auteurs. Le fait d'être navarrais entraîne certaines conséquences dans la façon de raconter et l'objectif de ce travail est de les rendre explicites.

Mots-clés: conflit basque, éloignement, éthique, centre, périphérie, révolution.

Stories shape our personality in one way or another, and whether we like it or not, works of literature do transmit values to us. According to one current of criticism, this task entails an ethical responsibility. For instance, when dealing with a subject like conflict, whether post-modern or not, it would be acceptable to seek an ethical attitude. In this piece of work, the author has endeavoured to examine how the Basque conflict has been dealt with in Basque-language narrative writing of Navarre by looking at the strategies and resources present in the works of each author. Being a Navarrese writer has certain consequences with respect to certain approaches to narrative, and this analysis seeks to make them explicit.

Keywords: basque conflict, distancing, ethics, centre, periphery, revolution.

Ezaguna da gizakiak beharrezko duela ereduak ezagutzea, mirestea edota jarraitzea. Bizitza betea, aberasgarria eta zentzuzkoa bizi dutenen ereduak erakargarri zaigu. Oso gizakoia da joera hori. Izan ere, gizakiok espazioan eta denboran bizi gara, eta etengabe ari gara gure biografia eguneratzen, jorrazten eta aurrera eramaten. Gutako bakoitzak duen biografia da pertsona gisa errealizatzeko modua. Eta norbaiten edo norbaitzuen biografiaren berri emateko modua narrazioa izaten da, derrigorrez¹. Gizakiaren bizitza oraindik burutu gabeko proiektua denez, gizakioi oso erakargarria egiten zaigu besteen biografiak, besteen istorioak (benetakoak zein fikziozkoak) ezagutzea, haien jokamoldeetatik ikasteko edota haiekin eskarmentua jasotzeko (Yepes, 1993, 86-88).

Balio narratiboaren eragina uste baino handiagoa da kasu askotan eta askorengan, eta gure baloreek eredutzat hartzen ditugun istorioetan dute beren sustraia². Etikak testu filosofikoak sortzen ditu bere jardueran. Baina literaturaren bidez ere balore etikoak ailegatzen zaizkigu eta etikaz hausnartzten dugu gizakiok³. Narratzaileek, istoriogileek, beraz, aukera ederra dute (balidin eta irakurlerik badute) pertsonen eragiteko.

¹ Aspaldidanik hitz egiten da giza existentziaren egitura narratiboari buruz: «La vida del hombre segrega y recibe sentido en forma de historias, de relatos con los que la vida se expresa al tiempo que se hace aprehensible en un preciso sentido: como mía y como humana. Vivimos para contarla porque contamos historias para poder vivirlos», Marín Pedreño, 1997, 30.

² Balioak islatzen dira etengabe istorioetan: «[...] los valores literarios y estéticos influyen en distinto grado sobre la sensibilidad y sobre la percepción de lo real. No son tan «neutrales» como pretenden algunos creadores y críticos de arte», López de la Vieja, 2003, 29. Kritika anglosaxoian ere duela hogei bat urtetik honantz kontzientzia handiagoa dago literaturaren balio etikoaz: «[...] literature in general and narrative in particular, through their attention to the concrete particularities of human situations and their capacity to engage our emotions, provide an especially rich arena for the exploration of ethical issues», Phelan, 2005, 21. Errealitatearen ulermenerako beharrezkoa zaizkio gizakiari istorioak: «El hombre es el animal que le encuentra sentido al mundo con sus manos y con sus historias, pero ese encontrar no es un mero hallar, es un hallazgo mediado por la invención. [...] Las palabras y las historias compuestas con ellas también le aprenden al mundo sus secretos» Marín Pedreño, 1997, 21-22.

³ «Long before this rise of systematic philosophical thought, however, people have been making up stories in order to convey what they think about how we ought to live. Inevitably, in telling stories, and in writing novels, plays, short stories, and poems, the authors and narrators raise moral questions and suggest possible ways of answering them. Thus ethics comes squarely within

Jakina, literatura-lanen bidez iritsi egiten zaigu idazlearen mundu-ikus-kerak; baita zinema, irrati edo telebistaren bidez ere, noski; baina arlo horiek jorratzea ez dagokigu orain. Idazleak asmatutako narrazioa bera mundua ikusteko modu bat da eta horrekin batera pertsonaien «begietatik» mundua ikusteko modu bat eskaintzen zaigu.

Euskaraz egin den literaturak ere horren berri eman digu; alegia, euskal idazleen mundu-ikuspenaren berri. Eta munduaren parte da, zalantzarik gabe, euskal mundutxo bera, bere gatazka eta bere gazi-geza guztiekin. Geza ei da daukagun arazo bat: ETA. Askoren ustez, «Euskal politikak azken mende erdian izan duen gertakari nagusia», oso-oso geurea, «euskal gizarte osoarena»⁴. Erakunde armatu edo terrorista horrek ez du berengana-tzen gatazkaren eremu osoa, baina giltzarria ei da eta gatazkaren eragile bat begitantzen zaigu. Euskal gatazka zer den antzemateko ere aurre-etzabaida bat beharko genuke. Kontua da euskal kulturaren giltzarria den elementu horren inguruan literatura-lanak ekoitzi direla azken hamarkadetan. Horiei ekin nahi diet nire azterketatxoan. Baina euskaraz argitaratu diren guztiei ez diet erreparatuko: Nafarroako egileek argitaratutakoak soilik hartuko ditut kontuan, lan honen hedapen mugatuak behartuta⁵. Betiere, historiografiari egin diezaioketun ekarpena izanen dut kontuan.

Kontu honi dagokionez, gogoratu behar da Euskal Herri osoko egileen lanak –egile nagusien zein ezagunen zein entzutetsuenen lanak– aztertuak izan direla dagoeneko beste lantxoetan⁶.

Nafarroako egileen lanak kontuan hartzeak bi arrazoi nagusi ditu:

- a) Euskal Herriko periferian dagoen Nafarroako egileei arreta berezia eskaintzea, arreta «zentralista» horren ikuspegia osatzeko.

the field of literature, as well as within the field of philosophy. Each approach to ethics has its own strengths and weaknesses», Singer, 2005, x.

⁴ Zulaika, 2006, 105, 116.

⁵ Ibon Egañak eta Edu Zelaiek egin eta koordinatutako *Maldetan sagarrak* (2006) lanak luze eta zabal jorratzen du gai hau. Hainbat idazleren ekarpenak ere biltzen dira bertan eta gaiari hainbat ikuspegitatik heltzen diote.

⁶ Arestian aipatutako *Maldetan sagarrak* dugu adibide bat.

- b) Egile nafarren ekarpen bereziak eta oparoak alor honetan hobeto baloratzea, «erdigunearen» nagusitasunak itzala egiten baitie hainbat azterketa eta testu kritikotan.

Kontu giltzarri hau literaturan nola izan den jorratua ikustea eta zer nolako eboluzioa (faseak, pausoak, joera nagusiak) izan den antzematea euskal literaturaren historiografiarako ekarpen interesgarria izan daiteke. Literaturara baloreen hezitzaile edo erakusle den neurrian, ezagutu egingen dugu zer nolako eraginak izan ditugun euskaraz irakurri dugunok kontu honi gagozkiolarik: hauxe da gure adibidea.

Jakina, eragin horri galga jartzen dio norberaren jarrera kritikoak (irakurtzen duenarekiko). Alegia, gure irakurketek ez gaituzte determinatzen: norberaren askatasuna eta jarrera kritikoa dira kanpo eraginekiko ezkutua, babesa... Baina ezkutu edo oskola hori ez daramagu beti (eta guztiok) aldean⁷. Horregatik deritzot bereziki premiazkoa kontu honen inguruan arreta eskaintzeari.

Bestalde, agian garaia da kritika mota honen ikuspegiari ere eusteko, euskal literatura aztertzen ari garelarik. Mundu anglosaxoian «Ethical turn» deitu izan zaio kritika mota honi, postmodernismoaren ostean berriro ere modan edo dagoena (Davis, Womakc, 2001). Kritika dekonstruktiboak, bere ekarpenak dituen arren, bazterrean utzi zuen kritika etikoa. Ikuspegi etikoa kategoria hutsa zen, ez balio bat (Newton, 1995, 37, 51). Gaur egungo kritika-korronte berriek, aldiz, hainbat ikuspegi partekatzen dituzte, tartean kritikaren arlo etikoa. Egileek beren balioak, beren onarpenak eta ikuspegiak helarazten dizkigute literatura lanak eta narrazioak direla bide (Schwarz, 2001, 4) eta hori guztia da, hain zuzen, sarritan irakurleoi erakargarri egiten zaiguna edota irakurtzera bultzatzen gaituena.

⁷ Hala da: gaur egungo gizartea, akonfesionala sarri askotan, badirudi askatasun handiagoa dagoela norberaren norabideak eta jarrerak aukeratzeko, ez baitago «moral ofizialik» menperatzen gaituenik: «Yet this does not necessarily mean that people freely choose their identity independently of the subtle coercion of culture. Without making any explicit choice, many people accept the values of a subculture and do not even ask how may be [...] Instead, they accept the values for the group to which they belong, or aspire to belong», Singer, 2005, 5-6.

Narraziogintzari eskainiko diogu arreta lan honetan, gizatasunarekin harremana duen neurrian. Eta gizatasuna diogunean, etika esan nahi dugu, etika baita gizakiaren askatasuna jokoan jartzen duena, gizatasunean aurreratzeko betiere, gizaki hobeak izateko⁸. Esan gabe doa etika kontuan hartzen dugula literaturaren ikuspegi kritikoa bat eskaintzen digulako, ez inolako zentsurarik edo destainarik egiteko⁹.

Gatazkari begiratzeko moduak gure historia hurbilean: zinema eta narrazio gintza

Nafarroaren eremua hartzen dut corpustzat lan honetan. Euskal Herriaren «erdigunean» baina, kontu honi heltzen lehenago hasiak dira batzuen batzuk. Esaterako, gai hau bete-betean agertzen eleberririk goiztiarrena Ramon Saizarbitoriaren eleberririk bat dugu: *100 metro* (1976)¹⁰.

Oro har, euskal literaturak berandu laga dio esparrua gai honi. Zinemak, garai beretsuan gaia lantzen hasi arren, askoz modu sakon eta eskuzabala-

⁸ «La ética es el juego de la libertad personal con la naturaleza y esencia humanas y a través de ellas con la totalidad de lo real y de lo irreal. De ahí que negar la libertad conlleve negar implícitamente la ética. A su vez, desconocer la libertad personal conlleva no dotar de sentido suficiente a las acciones humanas. En la apertura que posibilita la libertad personal la naturaleza del hombre mejora o empeora [...] Para no perderse (a uno mismo): crecer en *humanidad*; en esto consiste precisamente la *ética*», Sellés, 2006, 256-257.

⁹ «Pero lo moral no es una forma de censura, es más bien una forma de crítica. En la mirada crítica y en el compromiso con los agentes se encuentran –cuando así lo pretenden– la reflexión moral y la creación literaria y artística. Por eso mismo, y bajo determinadas condiciones, es posible hablar de un enfoque complementario de las disciplinas», López de la Vieja, 2003, 25. Onartu behar da, halere, ikuspegi etikoak zalantzan jarria izan dela behin baino gehiagotan. Dekonstrukzioa izan da da, besteak beste, ikuspegi horri ez ikusiarrena egin diona: «The tete-à-tête seems unlikely at first glance: ethics apparently imposes a responsibility to the world and the word, whereas deconstruction –especially the brand perfected by Paul de Man– seems to abjure such responsibility», Zachary, 1995, 37.

¹⁰ Eleberririk hori aspaldi izan da aztertua. Jon Kortazarrena izan zen lan goiztiarretako bat (1980, 142, 151). Hogeitaka urte geroago, Jon Kortazarek berak beste kapitulu bat idatzi zuen eleberririk hori zinemara nola eraman zuten aztertuz (2009, 29-40).

goan oratu dio sujetari. Hona zenbait adibide: *Estado de Excepción* (1976), *Comando Txikia* (1977), *Operación ogro* (1979) eta *Proceso de Burgos* (1979).

Jean-Claude Seguin-ek duela gutxi datazio bat proposatu du euskal zinemarendako:

1. Lehen aroa. 1896-1968. Aro historikoa, *Ama Lur* pelikula agertu arte.
2. Testigantza eta arreta. 1970-1975. Frankismoaren azken urteetako ikuspegia.
3. Gizabanakoa eta taldea. 1976-1981.
4. Gizarteratua eta bortizkeria bikoitza. Sozialismoaren aroa.
5. Gaitzestearen indarra. 1996-2004¹¹.

Nafarroako euskal literaturak «erdigunekoak» baino beranduago jorratu zuen gai hau. Ekoizpenari dagokionez, zinema baino askoz oparotasun gutxiagoa dauka, zalantzarik gabe, nolabait ulergarriak diren arrazoiengatik. Baina, beranduago heldu arren ere, azkenaldion ekarpen aurrerakoiak eta mamitsuak egin dizkio euskal literaturari –zenbait zinemagile nafarrekin ere gertatu den bezala¹²–.

70eko hamarkadan jada zinemak hartua zuen protagonismo handia gizar-tean. Komunikabideek ere aurrerapauso handia eman zuten Estatu Espainolean, trantsizio politikoaren aitzindari eta askatasunaren xerkalari. Horregatik badago galdetzea gizar-tearen historia eta euskal literaturaren historia zenbateraino dauden lotuta. Agian lan honek emango digu hori galdetzen hasteko arrasto baliagarrik.

¹¹ Seguin, 2007, 421-436. Jon Kortazarrek (2009, 38) ere, bere lan batean aipatzen du eta bere euskarazko itzulpenaz baliatu naiz haren aipamena egiteko.

¹² Hor dugu, adibidez, Helena Taberna zinema-zuzendari nafarraren ekarpena, batez ere *Yoyes* (2000) filmarekin. Nafarroako euskal literaturan adibide bat emate aldera (askoren artean), *Bizia lo* eta *Antzararen bidea* narrazio-liburuak ditugu, Euskadi Literatura Saria irabazitakoak biak.

Edozein kasutan, eta argi gera dadin, hona hemen kontuan hartuko diren lanak:

Urtea	Izenburua	Egilea
1985	<i>110. street-eko geltokia</i>	Iñaki Zabaleta
1991	<i>Ur uherrak</i>	Aingeru Epaltza
1996	<i>Arian ari</i>	Patxi Zabaleta
1997	<i>Joan zaretenean</i>	Jokin Muñoz
2003	<i>Bizia lo</i>	Jokin Muñoz
2004	<i>Ezinezko maletak</i>	Juanjo Olasagarre
2005	<i>Lasto-sua</i>	Aingeru Epaltza
2007	<i>Antzararen bidea</i>	Jokin Muñoz
2008	«T». <i>Tragediaren poza</i>	Juanjo Olasagarre
(Gure gaiari zeharkako begirada botatzen dioten eleberriak)		
2001	<i>Euskal karma</i>	Jon Alonso
2008	<i>Mendeko borroka</i>	Fertxu Izquierdo

Bistan denez, egile nafarrak aukeratu ditut, Nafarroako euskal literatura hartuko baitut adibidetzat. Goiko zerrendan urtearen arabera daude ordenatua lanak. Hemendik aurrerako epigrafeak, berriz, egileen arabera daude banatuta, egilearen estiloak gehiago markatzen baitu aztertu nahi duguna (garaiak edo urteak baino). Esan gabe doa olerkigintza edota entsegugintza azterketa honetatik kanpora gelditu direla, fikzioa beste era batean agertzen delako beraietan eta aparteko tratamendua merezi dutelako.

Herriaren tragediatik gizakiaren tragedia

100 metro kaleratu zenetik 9 urtera karrikaratu zuen eleberri bat egile nafar batek «gure gaia» nolabait ukitzen zuena. Iñaki Zabaleta Urkiola (Leizta, 1952) izan zen idazle hori eta bere eleberriak *110. street-eko geltokia* (1985) zuen izenburua. Bere eleberrian euskal gatazkan murgilduta aritutako pertsonaia bat da protagonista. Beraz, abiapuntu kronologikoa 1985

urtea izan zela esaten ahal dugu. Denbora tarte laburra da kontuan hartuko duguna, baina nahiko esanguratsua.

Zinemak eskaintzen digun testuingurua argigarria da. Izan ziren, bai, zenbait film ETAkideen izaera heroikoa iradokitzen zutenak. Baina laster, beste aurrerapauso bat eskaintzen hasi ziren beste film batzuk: gatazkaren zurrunbiloan dagoen aktibistaren tragedia existentziala. Horixe antzematen da *La muerte de Mikel* (1983) filmean. Estreinatuta zen urte berean Iñaki Zabaleta Ameriketako Estatu Batuetan ari zen bere eleberria idazten. 1985ean kaleratu zuen eleberri hura eta salmentetan arrakasta handia lortu zuen. Joseba Telleria (pertsonea nagusia) Iraultzaren hondakin bat da, naufragio bat: Euskal Herritik urruti, deserrotuta, baztertutako zonalde batean bere bizimodua ahal duen moduan aurrera atera nahian. Eta bakarrik. Bere biziaren «eskaintzak» bazterketa izan du sari: bai, Ameriketara ihesi joatean paperik gabeko migratzaile bilakatu da, eta hori da bere egoeraren kausa hurbila. Baina, ihesi dabil ETAkidea izan zelako, poliziak bilatzen duelako. Euskal nortasuna (edo nortasun jakin bat, agian) defendatzeko matxinatu zen inoiz, eta orain¹³, atzerrian, bere euskal nortasun horrek ez dio deusetarako balio. Iraultzaren alde egindako lanak ez zaizkio erabilgarri: beste era bateko bazterketa bizi direnekin batera bizi behar du orain. Hemen frogatzen da eleberrien alderdi etiko bat, Henry Edmondsonen (2000, 6) gogorarazten diguna: alegia, literatura lanek sarritan erakusten digutela «ondo egindakoek» ez dutela beti beren saria jasotzen eta, aldiz, gaiztakeriak sarituak izan ohi direla maiz. Protagonistari erredentzioa poesia eta maitasunaren bitartez etorriko zaiola ematen du, baina badirudi patuak ez diola barkatu nahi aurreko bizimoduan izandako jarduerak: botere izugarriari (diktadurari) aurre egin eta errebolta egin nahi izatea. Prometeori gertatu zitzaion bezala, zigorra etorriko zaio gainera halabeharrez. Kontakizunean ez dago, inolaz ere, haren aurreko bizitzaren juzgu etikorik: ez baitakigu zertan aritu zen talde armatuaren barruan (atentaturik burutu ote zuen, ekintza odoltsuetan lagundu ote zuen...). Istorioan sartzen garenako beraren tragedia existentzialarekin topatzen gara. Baina badirudi iradokitzen zaigula Joseba Telleriaren lehengo jarduerak ez dakarrela gau-

¹³ «Orain» dioadanean, istorioaren tempusan sartu garelako irudipena eman nahi dut.

za onik, beraren kontra altxatuko dela goiz edo berandu, mendekua bete nahian.

Narratzaileak gertutasuna du pertsonaia nagusiarekiko eta ematen du traizioa litzatekeela beraren aukera existentzialaren erro etikoa aztertzea edota epaitzea. Kontakizunaren hondarrean dentsitate emozionala igotzen da eta zailagoa egiten da egoera horretan arrazoitzea, edota juzgu etikoak egiten hastea: pertsonaia nagusiarekin bat egitea edo irakurtzeari uztea besterik ez dago. *La muerte de Mikel* filmean iradokitzen den bezala, hemen ere aditzera ematen da gatazkaren alde bortitzenak zein erraz ahazten dituen bere seme-alabak eta haietako bakoitzaren arazo existentzialak. Argi dago oraindik ez dela ailegatu sakoneko arazo ideologikoak aztertzeko garaia. Indarkeriaren ankerkeria eta hori justifikatzeko ideologia absolbituak ateratzen dira honelako istorioetatik, froga faltarengatik edota akaso gertutasunak juzgu orekatuak ematea galarazten duelako. Oraingoz, norbanakoaren patuari soilik eskaintzen zaio arreta.

«Kontu trixtearen» erlatibizazioa, urrutiramendua eta kontraesanen salaketa

Aingeru Epaltza (Iruñea, 1960) dugu gatazkaren gaiari heltzen dion beste egile bat. *Ur uherrak* (1991) eleberriak terrorismoaren indarkeria agertzen du –nahiz eta konturik garrantzitsuena ez izan–. Nafarroan lekuturik dago istorioa, Baztan-Bidasoa zonaldeko herrixka zehaztugabe batean, hain zuzen (kontakizunean ez baita izena aipatzen). Gure gizartetxoko pertsonaien galeria daukagu bertan. Tartean pertsonaia exotikorik badira: adibidez, Billie pertsonaia beltza, emakumezkoa, blues abeslaria, euskaldun zaharra (nahiz eta AEBetan jaioa izan), eta Euskalduna den Vietnamgo gudari ohi baten alaba... Arrazoi askorengatik baztertua izateko txartel guztiak biltzen ditu. Edo horrela erakusten zaigu, behintzat, narrazioan. Baina, hau ere bitxia, bada beste pertsonaia marjinaturik: Jazinto bertsolari zaharra erreketekin ibilitakoa (eta, beraz, abertzaletasunaren kontrakoa). «Euskal» istorio batean pertsonaia deserosoa dugu, baina Nafarroako zenbait lekutan oso erreala. Gatazkaren mutur bietan daudenek badute, kurioski, adosta-

sunu puntu batean. Biek ala biek baztertzen dituzte bi pertsonaia hauek: Jazinto (erreketeegia euskalduna izateko eta euskaldunegia UPNzalea izateko) eta Billie (liberalegia, batzuentzat; kulturalki iraultzatik aparteegi dabilena, besteentzat).

Errealismo zikinaz mintzatu da egilea bera inoiz, bere eleberriko hainbat egoera aipatzean. Eta halaxe da. Aingeru Epaltzaren eleberrietan, narra-tzaileak tonu etsitua darabil eta –gatazka politikoen berbaldietan ongi sar-tzen ez diren– hainbat pertsonaia gatazkatsu eta «deseroso» erakusten diz-kigu. Modu horretara, «tasun» guztiak (abertzaletasun, espainoltasun, euskaltasun, aurrerakoitasun...) irrigarri gelditzen dira, beren kontraesanak agerian gelditzen direlako. Esate baterako, nahiz eta euskal giroen muinetan kultura- edota ideologia-bazterketak salatu egiten diren, euskaldunek eurek zenbait pertsona baztertu egiten dituzte –tartean Billie eta Jazinto–.

Bada gertaera esanguratsu bat Aingeru Epaltzaren ibilbide literarioan. *Garretatik erauzitakoak* (1989) narrazio bilduman iruindar hau ez zen ausar-tu «Akabailakoa» izeneko istorioa sartzera. Lagun batek arrazoi etikoak aipatu zizkion ez argitaratzeko: tartean, «borroka armatua modu bidegabean egurtzen» zuelako iritzia jakinarazi zion. Hala da: garai hartan bere irakur-leak izango zirenetariko askok ez zuten begi onez ikusiko istorio kritiko hori, eta ez zuen argitaratu¹⁴. Baina 2005ean argitaratu egin zuen *Lasto-sua* nar-razio-bilduman, «Atertzean» izenburuarekin. Elipsi askorekin kontatua dagoen arren, nafarrek izan behar ei duten jokaera esaneko eta subsidiarioa –Euskal Herriko erdigunean «egositako» proiektu iraultzailean betiere– sa-latu egiten du istorioak. Izan ere, kontakizun futurista horretako frankotira-tzaile nafar euskaldun batzuk, iraultza armatu bat egiten saiatu ostean, in-guraturik daude. Baskongadetako euskaldunek, gainera, haien kasa utzi dituzte nafarrak, matxinada bertan behera utzita. Horregatik, iraultzaren

¹⁴ «80ko hamarkadaren bukaeran idatz zitekeen beharbada nafar euskaldunak gure Gobernuak zanpaturik sentitzen ginela (eta oraino ez zen UPN agintean!). Idatz zitekeen, beharbada, txalo gutiago joko baziren ere, Jaurlaritzak eta, oro har, mendebaldeko euskaldunek abandonaturik sentitzen ginela. Alabaina, iradokitzea gaita horien guztien kontrako konponbidea borroka arma-tua baldin bazen horrek desastrea baizik ez zekarrela, bada halakorik iradokitzea, 1989an, oso gustu txarreko kontua zen euskal literatura posible egiten duen jendaldean», Epaltza, 2006, 55.

aldeko apustua egin eta gero traizionatuta sentitu dira nafar horiek: desengainatuta edo sentitu dira.

Abertzaletasun tradizionalak, alde batetik, eta ezkerrekoak, bestetik, egin duten historiaren interpretazioak hankaz gora geratzen dira istorio deseroso hauekin. Horixe bilatzen du Aingeru Epaltzak, agian gizakiaren konplexutasunari zor zaion errespetuarengatik edota agian gizartearen azalpen sinplistei aurre egitearren.

Hasierako ETA oinarritzeko tripodea

Urte gutxiren buruan eta 90eko hamarkadan hiru eleberri argitaratu zituen Patxi Zabaletak (Leitza, 1947): *Ukoreka* (1994), *Badena dena da* (1995) eta *Arian Ari* (1996). Bada nolabaiteko hari bat garai desberdinetan gertatutako istoriook lotzen dituen. Eta badago, baita ere, tarte zabala pertsonaiek egindako gogoeta filosofikoendako, zenbait kapitulu edota pasarte ia-ia saiakeratzat hartu ahal izateraino. Istorioren hariaren mutur bat XX. mendearen 20ko hamarkadan hasten da (nahiz eta sustraiak lehenagokoak izan, karlistadetakoa agian, edo zaharragoak), Beñat Mandiz pertsonaia nagusiarekin eta bere borroka existentzialekin: *Ukoreka* eleberriari buruz ari naiz. Baina azkeneko biak dira gure gaira gehiago hurreratzen direnak: *Badena dena da* eta *Arian ari*.

Badena dena da eleberria Nafarroan izan ziren Gerra Zibileko gertakizunetan kokatzen da, 1936 urtearen bueltan. Nahiz eta XX. mendeko gerra bati buruz ari garen Patxi Zabaletak ez du aukerarik galtzen XIX. mendeko gerrekin (eta ideologiekkin) lotura egiteko. Horretarako Nazario pertsonaiak baliatzen da, azken karlistadan ibilitakoa. Baina Beñat Mandiz protagonistak jasoko du lehengo estiluen lekukoa, berak deskubrituko baitu gerran zer dagoen jokoan, nortzuk diren jazarriak, nola burutzen den irabazleen indarkeria, nola batzuek erlijioa erabiltzen duten beren helburuak lortu eta fede onekoak engainatzeko edota erakartzeko.

Horren guztiaren kontu garbitze etiko halako bat dela ematen du istorioak. Baina, nola ez, gaur egungo (edo XX. mendearen bukaerako) indarke-

riak garai hartan dituela bere sustraiak iradokitzen zaigu, behin eta berriz. Hegel eta, batez ere, Marxen triada famatua gogorarazten zaigu: testia, antitesia eta sintesia. Sarraskiak eragiten dituzten indar guztiek izanen omen dituzte beren erantzuna, goiz edo berandu, eta hori Zabaletaren istorioetan iradokitzen da; izan ere hurrengo eleberrian, *Arian ari*-n, jada ETAn hasierako urteetara aldatzen da kontakizuna, aurreko eleberrien giro gatazka-tsua bizirik dirauela.

Azken eleberri hau da hasierako ETAkideen deskripzio idealista, altruista eta ausarta egiten duena. Hain da «jatorra» euren jokaera ezen Nafarroako zenbait kontrabandista euskaldun haien zintzotasunez konturatzen baitira. Tartean, kontrabandista gazte nafar bat dugu, Xanbil, gazte horiek adoktrinaturuta eta, beraietako batez maitemindu eta gero, ETAn ere sartuko dena. Oro har, ikuspegi epikoa nabari da, betiere hasierako aktibista haiek kontuan hartuta.

Arestian aipatutako hiru eleberrien arteko haria sendotzen du beste gertakari batek: Beñat Mandiz, aurreko eleberriko gaztea, *Arian ari*-n ere agertzen dela, jada zaharkitua, abokatu bihurtuta, baina ETAkide haiek lagundu nahian. Honek guztiak determinismo bati buruz hitz egiten digu, non gizakiok historiaren indarren gauzatzaileak baino ez baikara, inongo errurik ez ditugunak. Gure herri txiki honetan izan diren ankerkeria orok izanen dute goiz edo berandu beren kontrako erantzun ezinbestekoa (antitesia), azkeneko tesi batera eramango ei gaituena. Harira datoz Aingeru Epaltzaren hitzok:

«Interpretazio horren ikuspeirik muturrekoenari jarraikiz, karlistadetatik hona gure garaia besarkatzen duen lerro zuzena dago, Gerla Zibila zubi dugula. Horren arabera, egungo etakidea 36ko gudariaren ondorengoa da, gudaria Don Carlosen txapelgorrien ondorengoa den gisa berean. Tesi horren bertsiorik berrituenak are mende gehiago eramaten gaitu gibelat. Horren sostengatzaileek egungo komandoetako ekintzaileen arbaso egiten dituzte 1521ean Noainen eta 1522an Amaiurren borrokatu zirenak»¹⁵

¹⁵ Epaltza, 2006, 57

Izan ere, gure azterketaren corpusetik ilkitzen diren arren, Patxi Zabale-taren zenbait eleberri historikotan ere Nafarroan aurreko mendeetan izan-dako gertaera gatazkatsuen berri ematen zaigu, gaurko gatazken nolabaite-ko metaforatzat (agian gaurko gatazken haziak izan omen litezke) hartzen ahal ditugunak, betiere ikuspegi honen aburuz. Jakina, interpretazio horrek ez du apenas lekurik uzten gizakiaren askatasunari (bera historiaren inda-rren jarraile ezinbestekoa baita), eta beraz ez dago erantzukizunik. Azpimarratzerik dagoen gauza bakarra hauxe da: indar aurrerakoi, iraul-tzaile eta altruistei laguntzen dietenak izango dira kontrako indarren men-dekua edota zigorra jasango dutenak, modu tragikoan betiere. Haien isto-rioak kontuan hartzea guretzat katartikoa izan daiteke.

Patxi Zabaletaren trilogia hau –arestian aipatutako triadek zentzu osoa hartzen dute perspektiba honetatik–, hasierako ETako kide haien azalpena egitera eta, neurri batean, justifikatzera dator. Lan handia eskatu dio honek guztiak egileari, jakina, hainbat kontu filosofiko, etnografiko eta historiko agertu behar izan baitu. Egilearen beraren eboluzio ideologiko-politikoaren kumeak dira, 90ko hamarkadan hobeto ahokatzen direnak agian, gaur egungo bere eboluzio-egoerarekin baino.

Hausturak erakusten

Euskal erdigunetik urrutitik datorkigu Jokin Muñoz (Castejón, 1963) nafa-rra bere istorioekin eta idazten hasi zenetik ez du higuinik izan euskal gatazka-ren inguruko narrazioak guri helarazteko. Narrazioen gatazkek erdigunetik urruti kokatzea ere gogoko du... behintzat erdigunetik datorkigun ikuspuntu-a-rekin alderatzeko. *Hausturak* (1995) narrazio-liburuan, halaxe egiten du, 36ko gerraren aitzinean kokatutako bost istorioetan, hainbat haustura klaseri (kon-tzientziazkoa, ohiturazkoa, gizarte-taldearen artekoa, ideologikoa...) istorio bi-hurtuz, errealak, oso errealak izan zitezkeen fikziozko pertsonaien bidez.

Joan zaretenean (1997) eleberri psikologikoan, oster, dezente hurbiltzen da gure gaur egungo (azken hamarkadetako) kontu ilunera. Ezker aber-tzaleko giroan hazi eta hezitakoa den Alvaro protagonista, jada gaztaroko mundutik aldendua eta porrot existentzian murgildua (bere bikoteak utzi

berri du), bere barne arazoa berbalizatzen hasi da, noiz eta ETAkide bat (gaztetako lagun bat) etxera babes bila datorkionean, poliziatik ihesi dabil eta. Gaztetan bizitakoa, bere inadaptazioa, ustez «koherenteak» izan ziren lagun bakaera... hori guztia aztertzen du, oso begirada errukior eta, era berean, zorrotzarekin. Bernardo Atxagak (*Gizona bere bakardadean*, 1991) eta Ramon Sazarbitoriak (*Hamaika pauso*, 1995) egin zuten antzera, gatazkara hurbiltzeko modu psikologikoa jorratzen du Jokin Muñozek; hori bai, bere estilo propioarekin. «Zergatik» galderari erantzuterakoan, ostera, arrazoi ideologikorik aurkitu beharrean, ezerezarekin topatzen da sarritan, edota inertzia soilarekin. Eduardo horren adibide bat da. Baina, Muñozen narrazioetan, behintzat, badira gehiago.

Bizia lo (2003) kontakizun-bildumarekin ere barne-begirada horri eusten dio eta handiagotu egiten da pertsonaiek pentsatzen dutenaren eta esatera ausartzen direnaren arteko aldea edo leizea. Eta esatera ausartzen ez diren horrek zerikusia du borroka armatuarekin, batez ere «Isiluneak» izenburudun narrazioan. «Xantilli» kontakizunean, berriz, bere seme (intelektualki) atzeratuaz ardura hartzeko adorerik ez duen sindikalista bat dugu; bestalde, Aitor izeneko pertsonaia (sindikalistaren semea eta Gabi gazte atzeratuaren anaia) ETAk hilko du: hau da, bere adineko gazte batzuek hilko dute, negozio zikinetan dabilelakoan. Paradoxak zer pentsatua eragiten dio irakurlari: mugaz bestaldean bizi den Aitor pertsonaiak pegatinak eta kamisetak ekartzen dizkie bai bere anaiari, bai bere lagun ohiei... garai hartako «sinbolo» eta «idoloekin» josta daitezten. Eta haietan goraiptzen direnak (ETAkideak) izango dira bizia laster kenduko diotenak. «Azterketa» narrazioan aspaldiko aktibista garaiko loturengatik erlazionatuta dauden pertsonaia batzuk ageri dira beste egoera paradoxiko batean. Baina, hemen ere barneko pentsamenduak dira pertsonaiei ezinegona eragiten dietenak, batez ere azterketa zaintzen dagoenari, beste garai batean «Krogmagnon» goitizenez ezagutua.

Antzararen bidea (2007) eleberrian ere semea galdu berri duen ama bakarti bat izango da protagonista. Gure gertuko historian sarritan gertatu izan dira horrelakoak eta, beraz, sinesgarria egiten zaigu¹⁶. Semea aktibista

¹⁶ «A veces ponen ante la vista experiencias que han sido olvidadas, formas de vida diferentes, situaciones con una fuerte carga moral o política» López de la Vieja, 2003, 15.

ezkutuko bat zen eta, Lisa amarekin (anaia-arrebarik gabe) bera bakarrik hezia. Lisari urrutikoa irudituko zaio bere semea; izan ere, ez du ondo ulertzen nola hil duen erretiratutako (eta aguretutako) zinegotzi ohi bat. Ez du ulertzen bere semea hil eta gero antolatu den hileta-omenaldi politikoa... Parafernalia sasi-epiko hori ez da haren benetako drama islatzen duena, ez eta euskal gizartearen drama irudikatzen duena ere. Eleberrian zehar eta Euskal Herriko mutur baterako bidaian, zenbait kontraesan azaleratuko dira, errukirik gabe: pertsonaia nagusienak eta euskal gizartetxoarenak. Eta mutur horrek beste gatazka gordin bat erakutsiko digu: ankerragoa, gordinagoa. 36ko Gerra Zibileko gatazka da hori, ezkertiarren aurkako jazarpen ahaztua ekarri ei zuena.

Yoyes filmarekin gertatu zen bezala –urte batzuk geroago bada ere–, salaketa argia da Jokin Muñozena. Baina ez da berbaldi edo diskurtso batez baliaturik egindako salaketa. Istorioetan agertzen diren detaile esanguratsuak, pertsonaien bakarriketak eta istorioen ikuspegi psikologikoa dira salaketa hori agertzeko baliabideak. Irakurleak, gutxieneko sentiberatasuna baldin badu, antzemango du berehala nola egileak aurpegiatzen dion indarkeria politikoari eta beren eragileei (datozen lekutik datozela) euren zentzugabekeria. Istorio hauen bidez zaplazteko etikoa ematen digu Jokin Muñozek, benetan zer gertatzen ari den guri helaraziz (aitortu ezineko beldurrak eta gutzi).

Ezinezko bizi-proiektuak

Utopia bat desegiten zaigula jakiterakoan, etsipena nagusitu egiten da eta agian utopia horrekiko herra edota mesfidantza pizten dira. Zeharka begiratzeko diogu garai batean gure begiak argitzen zituenari.

Egile nafarren zeharkako begirada nagusitu da azken aldi honetan, gero eta modu sendoagoan, euskal gatazka oldartsuari begirada bat botatzerakoan. Gatazka bera iraultzaileen kontra matxinatzen da eta kontu zorrotzak eskatzen dizkie. Pertsonak, iraultzaileak egokitu behar dira Iraultzaren berbaldira, eta ez alderantziz. Horretara egokitzen ez den iraultzailea –nahiz eta Iraultzaren alde sakrifizioak eta bere bizitza eskaini– baztertua izango da. Halaxe begitantzen zaigu gertatu dela Juanjo Olasagarreren *Ezi-*

nezko maletak-en (2004). Eleberri honen drama sozialak *La muerte de Mikel* (1986) filmaren planteamendu bat gogorarazten digu. Gizartearen tolerantziarik eza salatzen da, baita ezker abertzalearena. Garai batean jarrera homosexualarekiko onarpenik eza aurpegiatzen die istorioak, orduko aktibistei edota militanteei, nahiz eta pertsonaia homosexuala ere (Bazter goitizenez, Carlos izenez) maitasun kontuetan fidela ez izan¹⁷.

Sasoi bateko militantziak elkaturiko lagun batzuk orain ez dira horren lagunak. Bakoitzak bere bidea jarraitu du eta Londresera ihes egindako kide baten heriotzak (hiletara joan beharra) elkartu egin ditu berriz ere. Fermin da hiruron artean gaztetako iraultza harekiko kritikoena, eta horregatik bere iraganari uko egin dio. Iraultza hura egin nahi zutenek pertsonetik (baita beren gertuekiko) zuten sentiberatasun eskasa izan zen (eleberrian halaxe kontatua, behintzat) detonante bat apurka-apurka mundu horrekiko loturak mozten joateko. Harakinek –beste kide bat, oraindik ezker abertzaleko militantea– bere bizi-proiektuaren porrota hausnartzen du barne-minez, kanporatzen ez duen arren. Bere semea down-sindromeduna da eta mundua (Euskal Herritik hasita) aldatu nahi izan zuen horrek ezin izan dio arazo horri aurre egin eta bere gaztetako bikotekideari ere traizioa egiten dio isilka eta ezkutura, hiriko (Iruñeko) amorante batekin elkartuz. Horrelako koherentziarik ezak agertuz desengainuaren gordina dastatzen du irakurleak. Baina zapore mikatz hori leuntzeko ez du, ez istorioak, ez narratzaileak, ez egileak bestelako bizitzaren helburu itxaropentsurik edo gozagarririk. Eleberri honek duen alderdi etiko azpimarragarriena hauxe da: historiak baztertutako aktibista ohiei ahotsa ematen diela, batzuen eta besteen berbaldi arranditsuen gainetik edo azpitik –pertsona zehatzengan gauzatuta– zer dagokeen adierazteko.

«T». *Tragediaren poza* (2008) dugu Juanjo Olasagarreren beste eleberri bat duela urte gutxi kaleratutakoa. Iraultza eta borroka armatuarekiko ja-

¹⁷ «La película quería ser una acusación general a la intolerancia de la sociedad vasca y ahí podía estar una de sus lagunas: Uribe sembraba muchas dudas sobre la actuación de las fuerzas policiales, no entraba a valorar el nacionalismo vasco radical (salvo su actitud ante la homosexualidad) y presentaba como culpables de la intolerancia a todos los sectores de la sociedad vasca, salvo el protagonista, que era sólo una víctima, a pesar, por ejemplo, de la actitud de éste con respecto a su mujer», De Pablo, 1996, 96.

rrera muturrekoak dituzten pertsonaiak erakusten dira hemen ia-ia modu lizunean. Andres Barrutia unibertsitateko irakaslea, ETAn ibilitakoa den arren (edo agian horregatik), orain abertzaletasunaren kontrako arietea dugu, eta, tragediaren inguruko teoriak baliatuta (Nietzsche filosofoak itxuratuta), haren dekonstrukzioari ekin dio. Terese izeneko bere doktoregoko ikasleak, berriz, ez du abertzaletasuna bere ideologian erroturik, bere gurasoek (ETAkide ohiak izan arren, edo agian horregatik) ideologia horretatik «babestu» egin dutelako. Arinkerian bizi edo da, kanpo-itxura atsegina eman nahian eta arropari zein janzkerari garrantzia emanez. Hala eta guztiz ere Andres Barrutiaren inguruan ibiliko da eta, gure mundutxoan sarritan gertatu den moduan, hainbat eragile nahasten dira bere bizitzan. Hasteko bere mutil-laguna ezker abertzaleko militante gaztea da. Bestetik, bere gurasoen antzinako militantzia (eta idealekiko) interesa piztu zaio, bere irakasleak aurkezten dion ikuspegi tragikoarekikoa pizten zaion neurri bertsuan.

Barrutia pertsonaia bereziaren ahotik ezker abertzalearen berbaldiko «hahabeharraren» kritika egiten da, patua gaizki ulertuta dutelakoan. Baina ez du patua modu argian ukatzen, eta horretan erakusten da bere kontraesana. Baina bere helburua tragediaren fribolitatea da, tragediaren ikuspegi dionisiakoa. Horregatik, Tereserekin batera, euskal tragedia bat burutu nahi du, bukaera tragikoa eta guzti. Gaiari heltzeko oso modu sortzaile eta originala den arren, ez du ibilbide luzerik ametitzen, helburua bera (alderdi teleologikoa) Nietzscheren ikuspegitik behintzat, ukatzen delako. Ez dago tuneletik ilkitzeko asmorik, eta horregatik ez da tuneleko irteeraren argia bilatzen: tunel barruko putzu lohietan txipli-txaplaka egotea nahiago izaten da... eta datorrela tren.

Zeharkako begiradak zeharka agertuak

Nafarroan badira beste egile eta beste lan batzuk kontu omnipresente honi heldu diotenak, jakina. Baina zeharkako aipamenak direnez, edota bete-betean jorratu ez dutenez, aparteko multzo batean sartzen ahal ditugu.

Multzo honetan agian gehien nabarmentzen dena hauxe da: Jon Alonsoren *Euskal karma* (2001). Neurri batean, euskal gizartearen parodia egiten

da fikziozko (ia-ia zientzia fikziozko) istorio batean. Eta parodia egiten da, nola ez, ETA talde terroristarena: istorioan K.A.T. erakunde armatua aipatzen da (Kanonetik Askatzeko Txatarreroak).

Fertxu Izquierdo (Iruñea, 1975) idazlearen *Mendeko borroka* (2008) eleberrian, berriz, Erroman kokaturiko istorioa kontatzen zaigu. Akzioa (indarkeria barne), intriga eta egoeraren planteamendu korapilatsua dira eleberria erakargarri egiten ahal dutenak. Ustez ez du zerikusirik izango Euskal Herriko borroka edo gatazkarekin, baina Italia zein mundu osoko ezkerreko aktibisten aipamen epikoak –beren lanak begiramenez aipatzen dira– (Che Guevara, Paolo Pasolini, Victor Serge eta enparauen lanak, iraultza egiteko hainbat jardunbide eta «irakaspen» ematen dituztenak) gurean egin nahi izan den iraultza maoista gogorarazten digu.

Bestalde istorio hori 70eko hamarkada trumoitsuan kokatuz gero, berehala etortzen zaigu gogora gurean hamarkada hura nola bizi izan zen, eta Erroman dauden istiluak, talde ideologikoen arteko liskar batzuetan odoltsuak hemengo egoeraren metaforizaziotzat hartzen ahal dira. Harrigarria da, Europako mugimendu ezkertiarak liluraturik agian, nola justifikatzen den hain erraz talde armatu ezkertiarren zenbait atentatu odoltsu: kontaktuzun honetan behintzat, atentatuaren biktima izango denetako bat, adibidez, lehenengoz eskuindar faxistatzat aurkezten da eta ondorenean bere heriotza aipatzen da, inolako kezka etikorik gabe, normaltasunez. Honetan, aldentze bat antzematen diogu Fertxu Izquierdori gainontzeko idazle nafar askorekiko: ezkerreko munduaren ikuspegi kritiko (autokritiko?) falta zaiola, alegia; ikuspegi nostalgiko liluratuari, ostera, sendo eusten dio, istorio edo berbaldi poetikoari tonu egokia emate aldera agian.

Ondorioak

Askotarikoa da euskal idazle nafarrek gatazkari heltzeko modua. Beren narrazioak idatziak izan zireneko garaiek ere zerikusia edo eragina izaten dute istorioetan. Zenbat eta 80ko hamarkadatik gertuago egon (gatazkaren hamarkadarik odoltsuena) hainbat eta jarrera kritiko eskasagoa izanen dugu borroka armatuarekiko. Salbuespen bakarretakoa (Epaltzaren

«Akabailakoa» istorioa, 1989an argitaratzeko idatzia, gerora «Atertzean» izenburuarekin eta 2005ean karrikaratua) ez zen hamarkada honetan argitaratu.

Hasierako jarrera bat hauxe da: norbanakoaren edo norbanakoen destinoa arreta-puntu nagusi bilakatzen da. Ez da zalantzan jartzen ETAkoen jarduna, adibidez. Indar polizialen jarduera, ostera, oso leku txarrean gertatzen da beti. Jokaera hori 1996ra arte luzatuko da, *Arian ari* eleberriarekin, nahiz eta azken eleberri honetan hasierako ETAkide haien ikuspegi altruista eta eskuzabala ere eskaintzen zaigun.

Gatazkaren elementu garrantzitsua den borroka armatuari egiten zaion juzgua ez da berbaldiaren bidez azaleratzen. Autoreen arabera, batzuetan hasierako aktibismoari erreparatzen zaio (Patxi Zabaleta), eta testuinguru sozial eta politikoan justifikatzen da hasierako ETAkiden jarduera klandestinoa (laster atentatuak etorriko ziren). Noiz edo noiz, ETAkidea izandako pertsonaiak atzean utzi du bere jarduera armatua narrazioaren denbora hasi denerako (eta ez dago ebazpen etikorik horren inguruan, Iñaki Zabaletaren *110. street-eko geltokian* bezala).

Baina kritika ere etorriko da laster. *Ur uherrak* eleberriarekin gatazkaren alderdi «zikin» gehienak (errealismo zikina) iritsikoa da eta, horrekin batera, gatazkaren mutur bietan daudenen kontraesanak agerian uzten dira. *Joan zaretenean*-en ere kritika horiek istorio eta bakarrizketa psikologiko bihurtzen dira. *Ezinezko mailetak*-en utopia gizatasunik gabekoa ekartzen da akordura. *Bizia lo* narrazio liburuan gatazka jasaten dutenen barne mundua ageri zaigu, berbaldi politikoek deskribatzen diguten mundutik oso bestela bizi direnak, munstroaren hatzaparrak pairatu duten arren. Hori areagotu egiten da *Antzararen bidean*-en: kontraesanez beteriko gizarteak eta pertsonak ditugu bertan. «T». *Tragediaren poza*-n berriz, gatazkaren mutur batetik bestera joan den pertsonaia baten ikuspegia erakusten zaigu eta bere berbaldiarekin berarekin kritika egiten dio garai batean sinetsitako Euskal Iraultza delakoari.

Beraz, eta laburbilduta, hauexek izan daitezke jarrera etikoaren paradigmatik istoriotan aurkitzen ahal ditugunak (euren arteko konbinazio eta metaketa askotarikoa izan daiteke):

- **Urrutiramendua.** Istorioen edota egoeren kokapena fisikoki (geografikoki) euskal erdigunetik urruti daudelako (Nafarroako Erribera, adibidez edo Iruñeko zenbait zonalde, non euskal kulturarekiko kezka eskasa den). Urrutiramendua bitala ere izan daiteke, gatazkaz gogaituta bizi diren pertsonaia nagusi batzuen eskutik.
- **Epikarik eza.** *Ur uherrak* bezalako istorioetan gatazkaren indarkeria agertzean bere helburu narrasak eta bere ondorio bortitzak baino ez dira erakusten.
- **Ikuspegi epikoa.** Salbuespena den arren, noiz edo noiz «iraultzailearen aszetika» erakusten da, lilura edo pizte aldera. Mitifikazio halako bat, batez ere Patxi Zabaletaren *Arian ari*-n.
- **Giza-dramaren larria.** Balizko herri baten dramaren gainetik erakusten da. Drama hori indarkeriaren biktimek jasango dute, baina baita indarkeriazko ekintzetan ibili direnek ere.
- **Gaztaroko iraultzaile izateko lilura zimeldua.** Batez ere Epaltzaren *Rock'n'Roll*-en eta Jokin Muñozen *Joan zaretenean*-en. Gogoratzen den lilura hori, baina, ukapen bilakatu da, desengainua.
- **Gaurko gatazkaren metaforak.** Aurreko mendeetan edo Euskal Herritik urruti kokaturiko istorio gatazkatsuak, gaurko egungo euskal gatazkaren metaforatzat edo alegoriatzat hartzen ahal dira neurri batean. Egilearen arabera, gaurko indarkeriaren sorrera ere badirela iradokitzen da noiz edo noiz. Aztertu ditugun egile hauek horrelakoak idatzi dituzte, baina ez dira lan honen corpusa. Euskal Herritik kanpora lekutatuko eleberririk, bai kontuan hartu dugu: *Mendeko borroka*, Fertxu Izquierdorena.
- **Parodia.** Kontu honi larritasuna kentzeko eta kritika modu berezi batez egiteko modua da, oso noizbehinka erabilia.
- **Isilik daudenei ahotsa jartzea.** Gerra triste honetan protagonismorik izan nahi ez duten baina majo sufritu dutenengana hurreratzen gara horrela. Esaterako, bonba bat manipulatzeko hil diren ETAkideen gurasoen mundua. Zer pentsatzen duten. Zer ez duten aitortu nahi. Zertaz damutzen diren... Nola ikusten duten ezker abertzalearen diskurtsoa beren seme-alaba hilekiko. Edota ETArekin gogaitu eta abertzaletasuna ere gorrotatzera ailegatu diren aktibista ohien mundua eleberrira ekartzea.

Izanen dira, jakina, parametro gehiago edo hobeto deskribatzen duenik. Baina baliagarriak izan daitezkeelakoan nago; batez ere, ikusteko literaturaren historian jarrera horiek zer-nola erabiliak izan diren eta zer nolako eboluzioa egon den gai honen tratamenduan.

Bibliografia

DAVIS, T. F., WOMACK, K. (editoreak), 2001, *Mapping the Ethical Turn. A reader in Ethics, Culture and Literary Theory*, Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia.

DE PABLO, S., 1998, «El terrorismo a través del cine: un análisis de las relaciones entre cine, historia y sociedad en el País Vasco» in *Comunicación y Sociedad*. Facultad de Comunicación, Universidad de Navarra, XI, 2. zbkia., Abendua, 1998, 177-200.

———, 1996, *Cien años de cine en el País Vasco*. Vitoria-Gasteiz: Arabako Foru Aldundia.

EDMONDSON, H. T., 2000, *The Moral of the Story. Literature and Public Ethics*. Oxford: Lexington Books.

EGAÑA, I.; ZELAIETA, E. (Koord.), 2006, *Maldetan sagarrak. Euskal gatazka euskal literaturan*. Bilbao: Udako Euskal Unibertsitatea.

EPALTZA, A., «Gure kontu triste hori (Gatazka begietan)» in EGAÑA, I.; ZELAIETA, E. (Koord.), 2006, *Maldetan sagarrak. Euskal gatazka euskal literaturan*. Bilbao: Udako Euskal Unibertsitatea, 53-64 orr. Kortazar, J., 1980, «Ehun metro» in *Jakin*. 13. zkia., urtarrila – martxoa, Donostia, 142-151 orr.

KORTAZAR, J., 2009, «100 metro. Munduaren bira» in Kortazar, J. (zuz.), 2009, *Egungo euskal nobela eta zinema*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua, 29-40 orr..

LÓPEZ DE LA VIEJA, Mª T., 2003, *Ética y literatura*. Madrid: Tecnos.

MARÍN PADREÑO, H., 1997, *De dominio público. Ensayos de teoría social y del hombre*. Iruñea: Eunsa.

NEWTON, A. Z., 1995, *Narrative Ethics*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

PHELAN, J., 2005, *Living to tell about it. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. New York: Cornell University Press.

SCHWARZ, D. R., «A Humanistic Ethics of Reading» in Davis, T. F., Womack, K. (editoreak), 2001, *Mapping the Ethical Turn. A reader in Ethics, Culture and Literary Theory*, Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia, pp. 3-15.

SEGUIN, J., 2007, «ETA y el nacionalismo vasco en el cine» in HERRERA, J.; MARTÍNEZ-CARAZO, C. (ed.), 2007, *Hispanismo y cine*. Madrid: Vervuert Iberoamericana, 424-436 orr..

SELLÉS, J. F., 2006, *Antropología para inconformes. Una antropología abierta al futuro*. Madrid: Rialp.

SINGER, P.; SINGER, R. (ed.), 2005, *The Moral of the Story. An Anthology of Ethics Through Literature*. Malden (Massachusetts), Blackwell Publishing.

YEPES, R., 1993, *Fundamentos de antropología*. Iruñea: Eunsa,.

ZACHARY, A., 1995, *Narrative Ethics*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.

ZULAIKA, J., 2006, *ETAren hautsa*. Irun: Alberdania.